

Ook in Twente, Salland, Achterhoek minder soorten Vlinderstand gaat achteruit

Het gaat niet goed met de vlinderstand in Nederland. Aan het begin van deze eeuw werden nog 71 verschillende soorten standvlinders gesignaleerd, 5 onregelmatige standvlinders, 4 trekvlinders, 4 zwerfers en 23 dwaalgasten. Anno 1989 kan de conclusie worden getrokken dat van de inheemse soorten (standvlinders) 62 procent een achteruitgang te zien geeft of zelfs geheel is uitgestorven.

Deze (sombere) constatering is te vinden in de zojuist verschenen 'Atlas van de Nederlandse dagvlinders', een uitgave van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en de Vlinderstichting. De reden van die achteruitgang is gelegen in het feit, dat het landschap in Nederland de laatste jaren ernstig is aangetast, waardoor de vlinderbiotoop in een aantal gevallen onherstelbare schade werd toegebracht en de vlinders verdwenen. „En als dagvlinders verdwijnen wordt het ook voor veel andere diersoorten somber”, constateert dr Pieter Winsemius als voorzitter van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in een voorwoord. „Daarom zijn dagvlinders van betekenis als indicatoren voor de kwaliteit van het milieu”.

Uit de atlas blijkt dat de achteruitgang van de vlinderpopulatie vooral te wijten is aan:

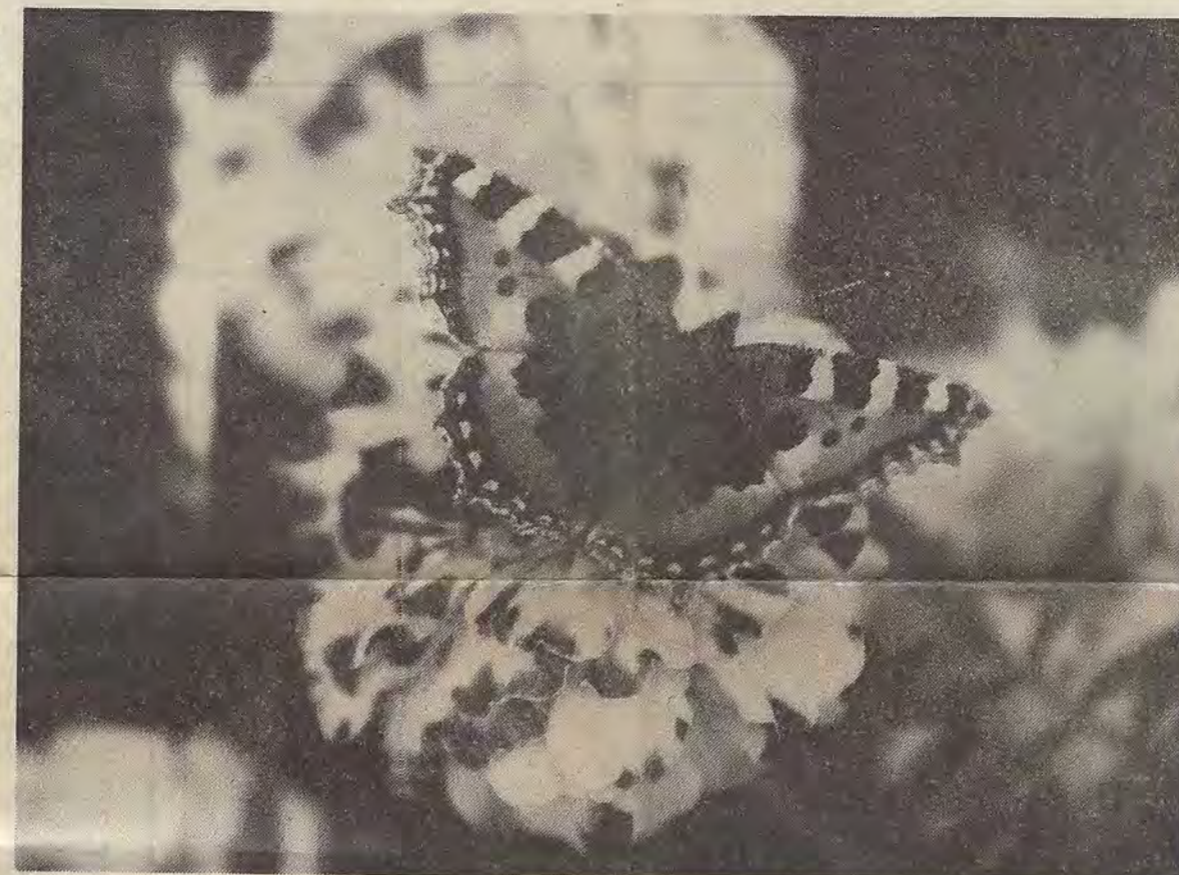
- biotoopvernietiging;
- ontwatering als gevolg o.a. van de winning van grondwater voor de drinkwaterbereiding;
- voedselverrijking (bemesting) waarbij stroomdalgronden hun schrale karakter verliezen en beken vervuild worden;
- en ander dan het traditionele agrarische beheer, dat intensiever wordt;
- milieuv-erontreiniging door o.a. stedelijke en industriële bebouwingen;

- isolatie van natuurgebieden, die ook grootschaliger beheerd worden.

Tegen die achtergrond is een boek als de huidige atlas, die werd samengesteld door ir M.H. Tax en waarbij circa 600 vrijwilligers betrokken waren bij het veldwerk, geen toevaligheid. Het illustreert nogmaals de achteruit van ons milieu. Tegelijkertijd betekent het boek een up to date inventarisatie van het vlinderbestand in ons land, waaraan zes jaar (van 1981 tot en met 1986) is gewerkt. Geen populaire uitgave derhalve, maar een wetenschappelijk verantwoord atlas met voorkomen-diagrammen (uurhokken; inventarisatie-eenheden van 25 km².) en (voortreffelijke) tekeningen van P.L.J. Schoenmakers, zij het dat kleurenfoto's toch gemist worden.

Verdwenen

Uit de tekst blijkt dat de volgende 15 vlindersoorten in Nederland verdwenen zijn: dwergdikkopje, kalkgraslanddikkopje, pruimepape, rode vuurvlinder, dwergblauwtje, vals heideblauwtje, thijmblauwtje, pimpernelblauwtje, donker pimpernelblauwtje, klaverblauwtje, zilvertje, purperstrepparelmoervlinder, woudparelmoervlinder, zilvestreephoobeestje en de moerasparelmoervlinder. Daarentegen zijn enkele koolwitjesoorten voor-

De kleine vos, die in tegenstelling tot zijn 'broertje' de grote vos een uiterst algemene standvlinder is in Nederland.

uit gegaan: het groot koolwitje, het klein geaderd witje, het kleinkoolwitje, de dagpauwoog, de citroenvlinder, de kleine vos en het landkaartje. Vlindersoorten waarvan het bestand wisselend is, zijn o.a. de grote weerschijnvlinder, de kleine ijsvogelvlinder, de gehakkelde aurelia en de koninginpepale. Veel dramatischer is het gesteld met vlinders, die sinds de jaren vijftig en/of zestig versneld zijn achteruit gegaan. Dat zijn o.a. de rouwmantel, de bosparelmoer-

vlinder, de keizersmantel, de grote vos en de bruine vuurvlinder.

Onze regio

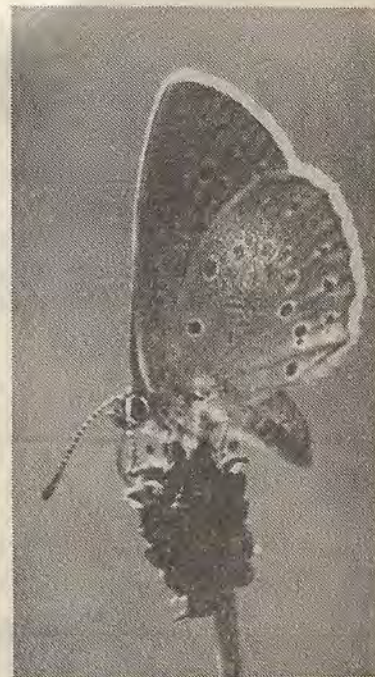
De vlinderatlas gaat heel specifiek in op de diverse gebiedstypen in ons land en de daardoor voorkomende vlindersoorten. In dit geval wordt oost-Nederland opgedeeld in een aantal afzonderlijke gebieden zoals: de beekdalen van Regge, Dinkel en Overijsselse Vecht, het IJsseldal en de westelijke Ach-

terhoek, de oostelijke Achterhoek. Met betrekking tot de beekdalen in Twente en Salland wordt opgemerkt dat deze altijd van bijzondere betekenis waren voor dagvlinders. Het meest vlinderrijk was het Dinkeldal met kenmerkende hoogveenvegetaties. Er konden meer dan 45 soorten per uurhok worden waargenomen. Op de tweede plaats komt de Overijsselse Vecht met zijn landduinen, stuifzanden en stroomdalgraslanden. Ook daar 45 soorten per uur-

hok. In de bovenloop van de Regge bedroeg het soortenaantal 30 per uurhok. Echter, de vlinderstand is sterk teruggelopen in de loop der jaren. Nog steeds is het Dinkeldal het meest vlinderrijk maar het aantal soorten er gedaald tot 30 per uurhok. De andere gebieden zijn er (nog) slechter aan toe.

Vervolgens de oostelijke Achterhoek. Over het gebied rond Winterswijk wordt in de atlas gezegd dat ook daar rond 45 soorten per uurhok werden gesignaleerd. Deze omstandigheid vloeit voort uit het voorkomen van terrasresten en hoogveenvegetatie. Ook hier heeft de natuur vol moeten betalen. Het aantal vlindersoorten is inmiddels geslonken tot 25 per uurhok.

Tot slot het IJsseldal en de westelijke Achterhoek. Ook hier was de vlinderfauna zeer rijk. In het dal van de Oude IJssel werden veel soorten aangetroffen, evenals in het gebied Diepenveen-Vorden, dat ten noorden van de IJssel ligt en een reliëf heeft, dat bepaald wordt door landduinen en waarvan het landschap een bijzonder gesloten krakter heeft. Op sommige plaatsen was de vlinderpopulatie meer dan 45 soorten per uur-

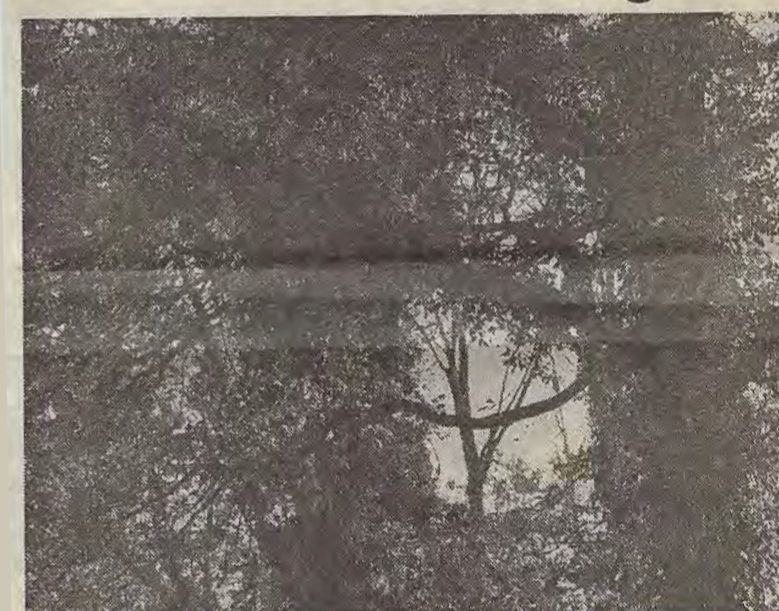
Het pimpernelblauwtje, een vlinder, die in Nederland is verdwenen.

hok. Het IJsseldal ten noorden van Deventer en ten zuiden van Dieren was minder vlinderrijk. In de atlas wordt geconstateerd dat 'het op dit moment in het IJsseldal en de westelijke Achterhoek slecht gesteld is met de vlinderfauna'. Op de meeste plaatsen worden 25 soorten per uurhok geteld.

K.G.

Atlas van de Nederlandse dagvlinders. Samengesteld door ir M.H. Tax. Uitgave van Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en de Vlinderstichting.

Natuurmonumenten: eik beuk én berk bedreigd

Uit onderzoek door opzichters van Natuurmonumenten is komen vast te staan dat een groot deel van de eiken in Twente en Salland niet of weinig vitaal is.

Uit een landelijk onderzoek van Natuurmonumenten blijkt dat een flink deel van het bestand aan eiken, beuken en berken niet 'vitaal' genoeg meer is om verder te groeien. Opleiders van Natuurmonumenten, als vereniging de grootste particuliere grondeigenaar met veel natuurgebieden in haar bezit, stellen vast dat nog slechts 20,4 procent van de 2300 onderzochte eiken vitaal genoemd mag worden. In Salland en Twente zou 55 procent van de onderzochte eiken weinig of niet vitaal meer zijn.

Met de beuk is het iets beter: ruim de helft daarvan (bekeken op 1400 exemplaren van deze boomsoort) is nog vitaal. Natuurmonumenten is vooral verrast door de uitslag van het vitaliteitsonderzoek voor de berk. Deze boom staat bekend als een pionier die op veel plaatsen als eerste groeit, totdat hij overgroeid wordt door soorten als groene den en beuk. Van de 1300 onderzochte berken blijkt nog slechts een kleine 35 procent vitaal.

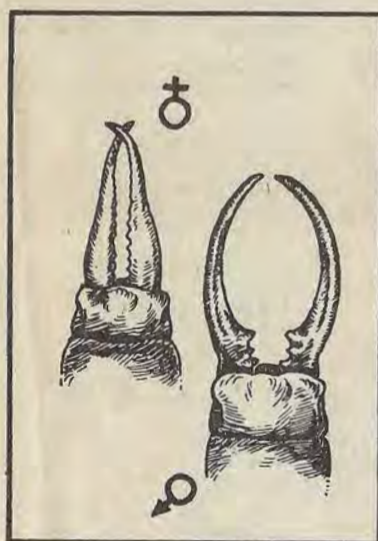
Aan de verkeerde kant van de 'treep' is de uitdrukking van Peter Stouten van de afdeling Onderzoek en Beheersplannen van Natuurmonumenten voor de toe-

stand dat bomen op sterven na dood zijn of duidelijk bezig dood te gaan. Tussen een derde en de helft van de bomen is 'minder vitaal', wat door Stouten wordt vergeleken met een toestand van griep bij de mens: „Het is niet echt goed, maar onder betere omstandigheden treedt herstel op.”

Aan de verkeerde kant van de streep is de toestand van de bomen dus ronduit slecht te noemen, waarmee de toekomst er daar somber uitziet. Het is vooral de vraag wat er met de minder vitale, de 'griepige' categorie bomen gebeurt. Natuurmonumenten houdt voor het eerst een intern onderzoek op deze schaal. De onderzochte bomen zijn nu genummerd en worden in de toekomst vaker bekeken.

Volgens de onderzoekers van Natuurmonumenten blijft het moeilijk om te bepalen waardoor de bomen nu precies getroffen worden: aangenomen wordt dat de zure neerslag van invloed is. Daar waar het 'lekwater' uit de kroon van de boom sijpelt, valt vaak al een toename van zeer stikstofminnende planten vast te stellen. Andere oorzaken kunnen zijn verdroging en insectenplagen. Duidelijk is dat vooral ook een combinatie van factoren de bomen de das om doet.

BUITENLEVEN door Theo Schildkamp

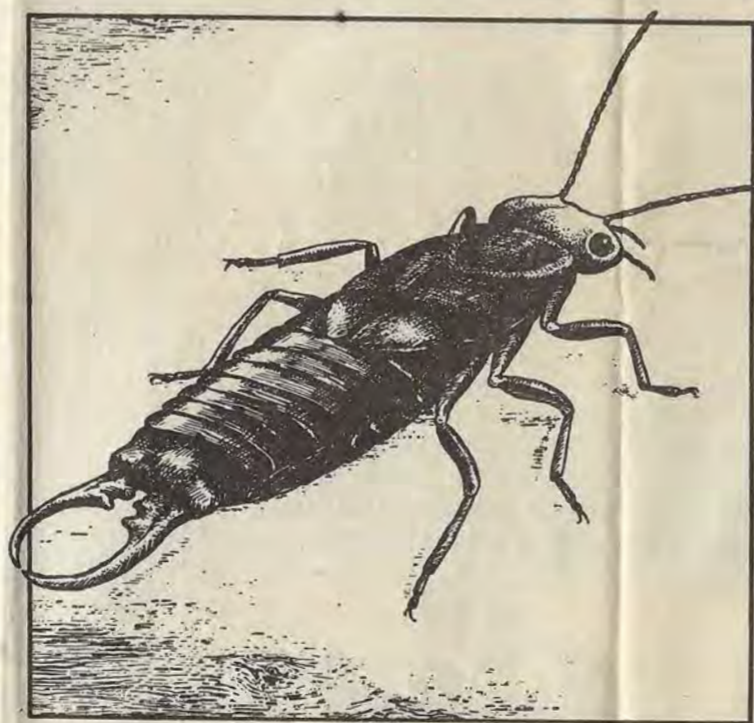
Moederzorg

In de klassieke oudheid was de pelikaan het symbool van de moederliefde. Als onomstotelijke waarheid werd aangenomen dat moeder pelikaan haar borst open pikte om de jongen te laten drinken van haar bloed. Toen het Christendom zijn zegeocht begonnen was, werd het heidens zinnebeeld gekerstend: de pelikaan werd verheven tot het symbool van Christus, die immers Zijn bloed had vergoten voor de mensheid. Maria verbeeldde voortaan de moederliefde. Zonder aan dit mooie beeld afbreuk te willen doen, stel ik echter voor vanaf heden de oormorm in deze functie te benoemen.

Geen zorgzamere moeder dan een oormormmoeder! Temidden van het slordig met het nageslacht omspringend insectenvolk vormt zij een opzienbarende uitzondering. Haar liefde kent waarlijk geen grenzen! Al bij

het verzorgen van het vijftigtal eitjes manifesteert zich deze fraaie kant van haar karakter. De eitjes worden in het nestkamertje zorgvuldig bijeengelegd tot een ronde hoop en stuk voor stuk voortdurend afgelikt. Ze beschermt het stapeltje met haar kop en voorpoten en houdt het boeltje nauwgezet in de gaten. Niet alleen verjaagt ze op uiterst agressieve wijze iedereen die zich in de nabijheid waagt, maar ook ziet ze er niet tegenop de eitjes naar een zorgzaam uitgekozen en ingerichte nieuwe behuizing te dragen, wanneer de oude te droog, te nat of te rumoerig blijkt. Madame wordt dermate in beslag genomen door haar taak, dat ze niets eet totdat de jongen ter wereld zijn gekomen, hetgeen soms wel acht weken kan duren. De kleintjes zien aanvankelijk zorgwekkend bleek, maar gelijken overigens als twee druppels water op hun ouders, hoewel ze nog geen vleugeltjes bezitten. Ze blijven angstvallig dicht bij elkaar, onder moeders toezicht oog en vertroeteld door haar onafgebroken gelik. 's Nachts gaat het gezin de straat op om voedsel te zoeken, waarbij afgedwaalde kindertjes onmiddellijk worden teruggezet in de groep. Uiteraard mat dit alles het arme moedertje danig af. Op zeker moment beziet ze met tevreden blik haar bijna volwassen kroost, legt zich met een diepe zucht op de bodem van de nestholte en sterft gelukzalig. Haar kinderen nemen vervolgens plaats rond het sterfbed en verorberen smakelijk de stoffelijke resten. Zelfs in de dood dient dus de moeder haar nageslacht. Een dergelijke vervulling van het moederschap spant in de gehele schepping de kroon! Wat ben ik blij dat de mensheid deze gedrevenheid is bespaard gebleven.

Want dat is het natuurlijk: gedrevenheid door instincten. We mogen uiteraard niet de fout maken moeder oormorm menselijke eigenschappen toe te dichten. Het proces van de broedverzorging is louter een automatisch verloop van instincthandelingen. Neemt men gedurende korte tijd de eitjes van de moeder af, dan zijn de moederinstincten al heel vlug verdwenen en eet ze haar nakomelingen zonder enig pardon op.

Ook buiten de periode waarin de kindertjes moeten worden verzorgd, onderscheidt zich de oormorm van andere insecten door zijn sociale vaardigheden. Oormormen doen bijna alles het liefst gezamenlijk. Het in de mensmaatschappij zo argwanend beke-

ken verschijnsel groepssex, wordt al miljoenen jaren lang door oormormen hogelijk gewaardeerd. Paringen worden verricht als gezelschapsspel. Naar de buitenwereld toe is echter de oormorm niet zo'n halve zachte. Tegen vijanden heeft hij zich op twee manieren bewapend. Allereerst beschikt hij over stinkklieën aan het achterlijf, die de meeste belagers er al vlug met de neus tussen duim en wijsvinger vandoor doen gaan. Helpt dit vieze gedoe niet, dan worden de twee karakteristieke tangen in stelling gebracht, waarbij het achterlichaam op schorpioenachtige wijze over de rug naar voren wordt gekromd. Vanuit

deze aanvalshouding steken en slaan de tangen zo gemeen fel dat ze zelfs veel sterkere spinnen dodelijk kunnen verwonden. Met die tangen kan ook geknepen worden, maar niet echt hard: een mens voelt er nauwelijks iets van en loopt er in ieder geval geen wondje van op. Maar meestal worden de tangen slechts gebruikt om voedsel op te pakken en naar de mond te brengen. En om de vleugels op te vouwen. Men moet bedenken dat die vleugels vijftien keer groter zijn dan de korte schildjes waaronder ze gewoonlijk verborgen liggen. Dat ze dus in pakweg veertig laagjes moeten worden gevouwen voor ze daar keurig onder passen. Een omslachtig gedoe derhalve en reden waarom oormormen zelden vliegen. En dan nog alleen in warme nachten.

Het is een echt nachtdier, de oormorm. Wanneer de avond is gevallen gaat hij op zoek naar zachte plantendelen, vruchten, rottende plantaardige en dierlijke stoffen en kleine insectjes. Overdag verbergt hij zich op een plekje waar het een beetje vochtig is en waar hij strak omsloten wordt door de wanden van de schuilplaats: onder een steen, achter boomschors, in een bloem of vrucht of in uw wasgoed. In het menselijk oor vertoeft hij nimmer. Het is me dan ook volstrekt onduidelijk waarom hij oormorm heet. Denkelijk zegt deze benaming meer van de mens dan van de oormorm. Nog nooit, zo beweert de wetenschap, werd een oormorm aangetroffen in een oor. In ieder geval niet in een levend oor. Overledenen echter bleven vroeger wat langer rondslingeren dan vandaag de dag, vooral op slagvelden, en misschien dat daaruit wel eens een oormorm kroop, wie zal het zeggen. Wie meent toch ooit een oormorm op bezoek te hebben gehad in zijn of haar gehoororgaan, wordt verzocht dit onverwijld aan mij te laten weten.